

Janusz Kuczyński

Nieznany ryty rysunek z XVI w. na kościele w Szydłowcu

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 10, 301-309

1977

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JANUSZ KUCZYŃSKI

NIEZNANY RYTY RYSUNEK Z XVI W. NA KOŚCIELE W SZYDŁOWCU

Tematem przedstawianego komunikatu jest ryty rysunek wyobrażający postać rycerza w zbroi, odkryty ostatnio na jednym z ciosów przypory prezbiterium kościoła parafialnego w Szydłowcu¹.

Ryte podpisy, inskrypcje oraz konturowe przedstawienia architektoniczne występujące na ciosach prezbiterium i południowej nawy kościoła parafialnego w Szydłowcu były niejednokrotnie odnotowane w literaturze². Wspomniane rysunki, prócz jednego, bardziej rozbudowanego, wykonane są schematycznie, często wręcz pokraccznie i świadczą w większości o dużej nieporadności ich autorów. Łącznie zarejestrowano 17 rysunków pochodzących z okresu między 1592 a 1674 r. Interpretacja autorstwa rysunków była przez dłuższy czas nie wyjaśniona, jednak w najnowszych pracach dotyczących dziejów Szydłowca przypisuje się je uczniom miejscowej szkoły parafialnej³ wzniesionej przed 1529 r. w obrębie cmentarza przykościelnego i istniejącej do początków XVIII w.⁴

Odkrycie omawianego rytu miało miejsce w czerwcu 1973 r. podczas dokonywanego przeglądu ciosów kościoła parafialnego w Szydłowcu. Stwierdzono wówczas nieoczekiwanie, że na jednym z nich widnieje dotychczas nie zauważony płytko ryty szkic konturowy wyobrażający górną część stojącej postaci

---

¹ Autor pragnie w tym miejscu złożyć podziękowanie mgr Ewie Sokołowskiej z działu naukowo-oświatowego Muzeum Narodowego w Kielcach, która przyczyniła się do odkrycia omawianego w pracy rytu.

² J. Bogdanowski *Rysunki na murze*, „Ziemia” 1957, nr 7, s. 11—12; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, tom III, z. 10, *Powiat radomski*, Warszawa 1961, s. 43; K. Dumała *Przyczynek do dziejów kamieniarstwa w Szydłowcu*, „Studia z Dziejów Rzemiosła i Przemysłu”, t. IV, s. 57—58; T. Palacz, D. Paprocka *Szydłowiec*, Kielce 1971, s. 26.

³ K. Dumała *Przyczynek...*, s. 57—58; T. Palacz, D. Paprocka, op. cit., s. 26. W pracy tej popełniono błąd, przypisując rysunki uczniom szkoły kamieniarskiej, której ówczesne istnienie w Szydłowcu nie znajduje potwierdzenia w źródłach.

⁴ K. Dumała *Z dziejów i obyczajów mieszczan Szydłowca w XVI i XVII w.*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, t. II, Kraków 1964, s. 217.

Ryc. 1. Cios z rytym Martinusa Gladiatora z 1592 r.

rycerza w zbroi. Technika rytu odbiega zasadniczo od rysunków architektonicznych wykonanych szerokimi, głęboko rytymi liniami. Cios z rytym wyobrażającym rycerza znajduje się w narożu północnej (licząc od osi kościoła) przyporze prezbiterium, bezpośrednio nad rozszerzającym się ku dołowi cokołem. Cios ów, wykonany podobnie jak inne z szarego miejscowego piaskowca, posiada 83 cm długości oraz 52 cm wysokości. W jego prawym dolnym narożu znajduje się przedstawienie budowli, wyobrażające obiekt zwieńczony attyką zasygnalizowaną rzędem niezgrabnie i asymetrycznie wykonanych trójkątnych szczyków oraz przykryty wysokim dwuspadowym dachem. Na szczycie dachu widnieje wysoki maszt zakończony chorągiewką; podobne chorągiewki znajdują się również na narożnych szczykach attyki. Prostokąt frontowej ściany budowli wypełnia umieszczona w trzech rzędach inskrypcja: MARTINVS GLADIATOR A D 1592. Długość rytu wynosi 19,5 cm, wysokość 30,5 cm. Marginesowo należy dodać, że twórca rytu Martinus Gladiator (Marcin Miecznik), uczeń miejscowej szkoły parafialnej⁵, został mylnie włączony przez Stanisława Łozę w poczet architektów i budowniczych działających w Polsce⁶.

Wyobrażający rycerza ryt pokrywa się częściowo z górnymi fragmentami rytu wykonanego przez Gladiatora (Miecznika), ściśle — ze szczytem dachu

⁵ K. Dumala *Przyczynek...*, s. 57—58.

⁶ S. Łoza *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954, s. 194.

Ryc. 2. Ryt Martinusa Gladiatora z rytym wyobrażającym rycerza

i wieńczącym go wysokim masztem zakończonym chorągiewką, przy czym rycerz został w znacznym stopniu zniszczony dziełem Gladiatora.

Omawiany ryt wyobraża potraktowaną konturowo, zwróconą w prawo górną część postaci stojącego rycerza, ubranego w zbroję i trzymającego w zgiętej w łokciu prawej ręce pionowo usytuowaną kopię (chorągiew?). Na głowie postaci znajduje się okrągła przyłbica, poniżej której mieści się naszyjnik. Naręczak posiada okrągłą górną tarczę. Tak naręczak, jak i napierśnik zarysowane są bez szczegółów. Wreszcie złożony z folg fartuch jest ostatnią zachowaną od dołu częścią ryty. Daleko posunięte zniszczenie utrudnia rozpoznanie wielu szczegółów ryty. Na przykład trudno stwierdzić, czy linie nad przyłbicą wyobrażają jej grzebień, czy też są proporczykiem trzymanej przez rycerza kopii. Nie istnieje część twarzowa przyłbicy. Kolejną trudność nastęrczają linie fartucha — czy symbolizują one podział na taszki, czy też wyobrażają może rękojeść miecza? Wysokość zachowanego fragmentu postaci (wraz z kopią) wynosi 13 cm.

Bez wątplenia potraktowana szkicowo postać rycerza została wykonana cienką, płytko rytą i wprawnie prowadzoną linią. Brak widocznych poprawień rysunku świadczyć się zdaje o znacznej wprawie wykonawcy.

Przy opisie rycerza nie można pominąć występowania za jego postacią, mniej więcej na wysokości pasa i w odległości 3 cm od niego, wrytych analogicznymi liniami dwucentymetrowej wysokości stykających się ze sobą liter AB.

Powierzchnia ciosu w rejonie omawianego ryty posiada liczne uszkodzenia w formie nieregularnej siatki zadrapań, które dodatkowo zatracają czytelność i tak szczątkowo zachowanej postaci rycerza. Wśród tych linii można wyodrębnić niektóre bez wątplenia od niego późniejsze, niemniej chronologia większości uszkodzeń nie jest praktycznie możliwa do ustalenia. Na załączonej rycinie 3 wykonanej na podstawie odcisku zdjętego bezpośrednio z ciosu uwzględniono wyłącznie linie nie budzące wątpliwości pod względem ich przynależności do postaci rycerza. Wszystkie linie sporne zostały bez wyjątku pominięte. Zachowano natomiast celowo wspomniane już litery AB znajdujące się poza rycerzem, wykonane linią rytą analogicznie do linii występujących w omawianej postaci rycerza.

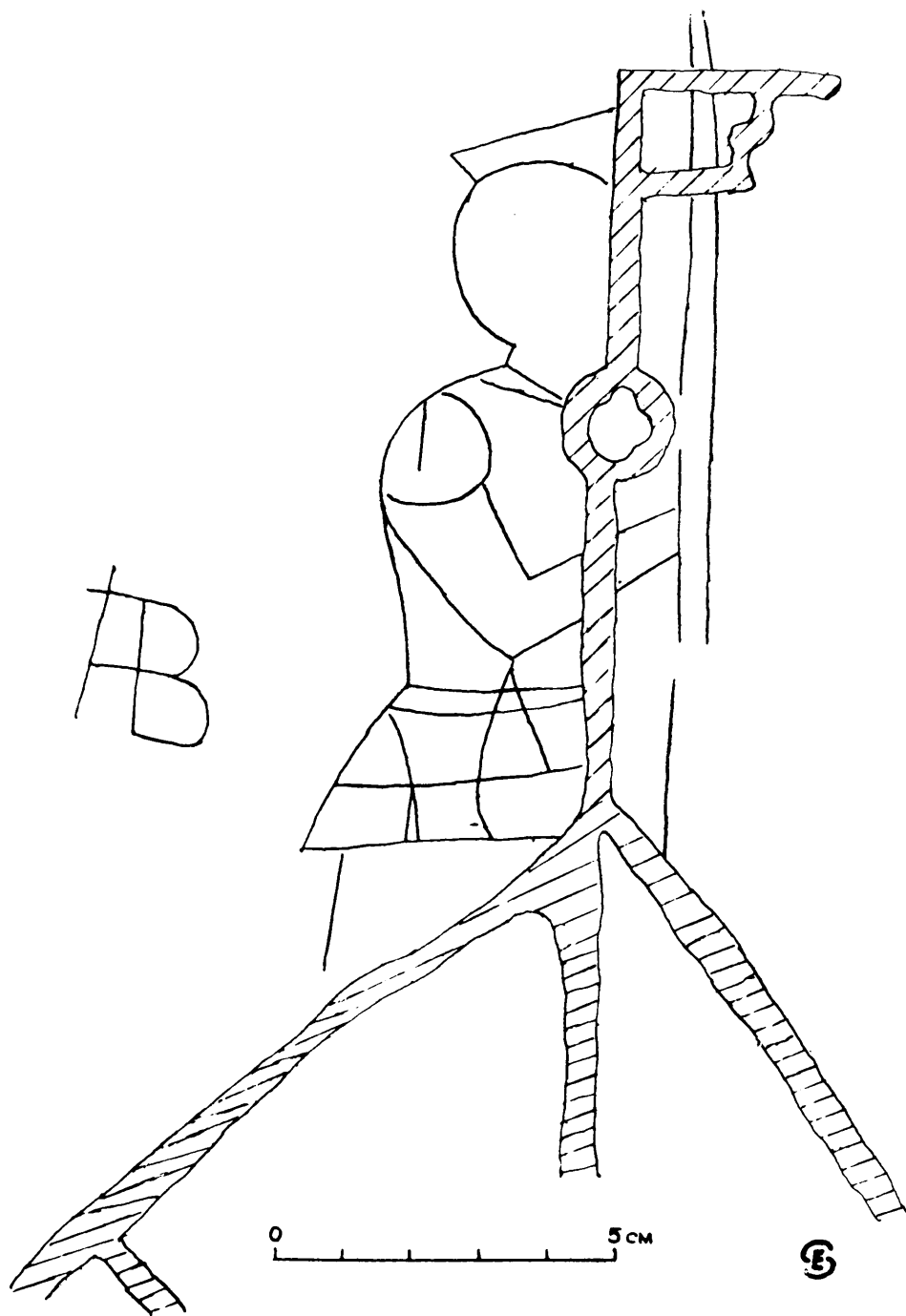
Określenie czasu wykonania postaci rycerza nastęrcza duże trudności, wynikające ze szczątkowego stanu zachowania rysunku, a także z braku szczegółów, zwłaszcza zbroi. Ewentualne detale umożliwiłyby bez wątplenia określenie chronologii ryty — jak to na przykład miało miejsce przy analizie zbliżonego nieco ryty — postaci rycerza widniejącego na jednej ze ścian XV-wiecznego kamienia-szkicownika odkrytego w 1965 r. w Pińczowie⁷. Zaznaczyć jednak należy, iż główną przyczyną złego stanu zachowania szydłowieckiego rycerza stał się M. Gladiator. Przystępując do wykonania swego rysunku przetarł silnie lico ciosu, zacierając ślady zębatego skrobaka kamieniarskiego w miejscu zamierzonego rysunku. Przy okazji zabiegu zniszczył w znacznym stopniu postać rycerza wykonaną płytko rytą linią, a z pewnością zostały wówczas zatarte subtelniejsze jego detale.

Granice czasu, w którym wykonano rycerza, mieszczą się między dwoma znacznie od siebie odległymi wydarzeniami — budową kościoła parafialnego i powstaniem rysunku M. Gladiatora. Okres wznoszenia kościoła to lata między

⁷ J. Kuczyński *XV-wieczny kamień-szkicownik z Pińczowa*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego”, t. V, Kraków 1968, s. 221—239.

Ryc. 3. Ryty rysunek wyobrażający rycerza (fragment ryc. 2)

Ryc. 4. Rysunek rycerza opracowany na podstawie odcisku zdjętego z ciosu

1493/1494 a 1509 r.⁸, przy czym jako pierwsze powstało prezbiterium, przypuszczalnie ukończone już około 1500 r. Zachodzi jednak pytanie, czy wizerunek rycerza wykonano po ukończeniu prac budowlanych przy prezbiterium, czy też wyryto go na ciosie przygotowanym do budowy. Za pierwszym przypuszczeniem przemawia między innymi usytuowanie rycerza (jak prawie wszystkich późniejszych rysunków i inskrypcji wykonanych przez uczniów szkoły parafialnej) na wysokości dogodnej dla stojącego na ziemi wykonawcy. Jest to tym istotniejsze, że poziom terenu przykościelnego, jak to wykazują poczynione obserwacje, nie uległ w ciągu wieków poważniejszym zmianom. Na pytanie — w jakim czasie od momentu ukończenia budowy prezbiterium powstał rysunek rycerza, trudno miarodajnie odpowiedzieć. Wystarczyć musi fakt, iż ryt nie mógł powstać wcześniej niż około 1500 r., która to data określa w przybliżeniu zakończenie prac budowlanych przy prezbiterium.

Z kolei rysunek M. Gladiatora nawarstwiony na rycerza określa jednoznacznie górną granicę jego wykonania. W rezultacie wstępnego rozeznania czas powstania omawianego rytu mieści się w ramach około 92 lat określonych datami: około 1500—1592 r.

Uściślen chronologicznych, zmierzających do precyzyjniejszego wydatowania rycerza, poszukiwać należy przede wszystkim w analizie typologicznej czytelnie zachowanych elementów zbroi.

Okrągły dzwon przyłbicy (niestety, jak wspomniano, zniszczeniu uległa jej część twarzowa) nawiązuje do kształtów hełmów z XVI w., zwłaszcza ówczesnych przyłbic, oraz, lecz w mniejszym stopniu, do wczesnoszesnastowiecznych szturmaków burgundzkich. Pozostaje do rozstrzygnięcia znaczenie linii widocznych nad przyłbicą. Ponieważ przebiegają one niezgodnie z kolistym jej zarysem, nie mogą tym samym być interpretowane jako grzebień przyłbicy. Pozostaje zatem linie te uznać za część rysunku proporca kopii trzymanej przez rycerza.

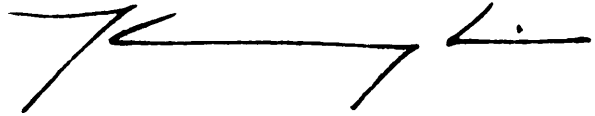
Brak szczegółów na napierśniku i na naramienniku oraz na okrągłej tarczy naramiennika (przyjmując, że nie uległy zatarciu) można interpretować jako typowy dla zbroi rozpowszechniających się od koło 1500 r. na równi z kanelowanymi zbrojami mediolańskimi i maksymiliańskimi⁹. To samo dotyczy także części rytu przedstawiającej fartuch folgowy. Z ogólnikowych tych kilku danych, pamiętając zarazem o zachodzących w XVI w. zmianach w zbroi rycerskiej, a także pogłębiającym się ówczesnie procesie ich zanikania, można przyjąć, że mamy do czynienia z wyobrażeniem zbroi nie przekraczającej pierwszej połowy XVI w. Oczywiście przytoczone mniemanie opiera się na założeniu, że twórca rytu przedstawił znaną z autopsji zbroję sobie współczesną. Można przyjąć, że autor rytu miał taką szansę w Szydłowcu, mieście ówczesnie ruchliwym, stanowiącym własność możnego rodu Szydłowieckich. Mogło to mieć miejsce zwłaszcza podczas uroczystości, w których zbroja pełniła funkcję stroju reprezentacyjnego. Utrzymując ów wniosek, czasu powstania rytu doszukiwać się można w pierwszej połowie XVI w. Przy wnioskach zmierzających do określenia chronologii rycerza celowo pominięto kopię, jako w danym przypadku element bez znaczenia datującego.

⁸ *Katalog zabytków sztuki...*, s. 42.

⁹ W. Dziewanowski *Zarys dziejów uzbrojenia w Polsce*, Warszawa 1935, s. 175.

Kwestia przynależności liter AB występujących poza postacią rycerza pozostać musi otwarta. Mimo wyrycia ich linią analogiczną do zaobserwowanych w postaci rycerza, nie jest możliwe stwierdzenie, iż są to inicjały autora rytu. Być bowiem również może, że nie mają one z nim nic wspólnego.

**НЕИЗВЕСТНОЕ ИЗОБРАЖЕНИЕ РЫЦАРЯ, ВЫПОЛНЕННОЕ ТЕХНИКОЙ
РИСУНКА НА КОСТЁЛЕ В ШИДЛОВЦЕ, ОТНОСЯЩЕЕСЯ К XVI ВЕКУ**

На тёсаных камнях приходского костёла в Шидловце начертаны многочисленные надписи а также рисунки на архитектурные темы, выполненные между 1592 и 1674 годами учениками местной приходской школы. Темой статьи является неизвестный до сих пор, частично уничтоженный процарапанный рисунок, изображающий верхнюю часть фигуры стоящего вооружённого рыцаря с копьём в правой руке. Описываемый рисунок не мог быть выполнен до 1500 года (дата окончания строительства костёльного пресвитерия) и после 1592 года (дата выполнения изображения Мартином Гладиатором, находящего на фигуру рыцаря). Анализ сохранившихся элементов амуниции позволяет несколько уточнить хронологию рисунка и выполнение его отнести к первой половине XVI века.

**UNKNOWN ENGRAVING OF A KNIGHT FROM THE 16TH CENTURY
ON THE CHURCH AT SZYDŁOWIEC**

The ashlars of the parish church at Szydłowiec reveal a number of inscriptions and engravings on subjects connected with architecture that were executed between the years 1592 and 1674 by the pupils of the local parish school. The present paper deals with so far unknown and partly damaged engraving representing the upper part of the figure of the standing knight in armour with a spear in his right hand. The drawing under discussion could not have been made earlier as the year 1500 (the date of building up the presbyterium) and not later as the year 1592 (the date of completion of another engraving by Martinus Gladiator being a layer on the figure of the knight). An analysis of the elements of the armour allows to specify in some degree the chronology of the engraving that is likely to have been made early in the 16th century.